

===== Telifin Hakkı ve Islahı =====

:date: 2014-11-23 02:18:14 +0200

.. :Author: Emin Reşah .. :Date: <2013-09-25 Wed>

Telif hakkı nedir? Patent ve marka haklarıyla beraber *fikrî mülkiyet* diyorlar ama bu üçü de birbirinden farklı kavramlar. Stallman'ın dediği gibi <<https://www.gnu.org/philosophy/not-ipr.html>>__ bu üçünü aynı şekilde ele almak, *bilinçli* bir zihni tembellik işareti. Bir yerde bu ayrımların üzerini örtmeye çalışan *intellectual property* ibaresi görüyorsanız, yakın yerde bir şirket menfaati vardır.

Telif hakkı (copyright), bir sanat ürününün üretiminden (telif) doğan ve bunun ticarileştirilmesini sağlayan haklar. Sanatçının zamanını ayırdığı eserinden maddi bir getiri sağlamasına yönelik, onun izni olmadan eserin satılması, çoğaltılması veya kullanımına kanunen engel oluyor. Eskiden *korsan kitap* vasıtasıyla bu konudaki şikayetlerini dinlediğimiz yazar taifesinin yerini Internet hayatımızda daha çok yer edindikçe, müzisyenler aldı.

Telif hakkının hikmeti, sanata daha çok zaman ayrılmasını temin etmek olmalı. Bir yandan hayatını kazanmakla uğraşıp, bir yandan da yeteneklerini sergilemesini beklemek yerine; sanatçının sanatıyla geçinebilmesini temin etmek.

Eserin üretiminde iki unsur var, biri sanatçının zamanı, diğeri de malzeme. Sanat eserleri, yegane olmak gibi bir amaç içerdiklerinden malzemeden ziyade sanatçının zamanını harcar. Hatta sanatı bu açıdan tanımlamak bile mümkün, *sanat eseri nedir?* sorusuna *yeterince zaman ayrılmış yeganelik* şeklinde bir cevap verilebilir. İşin içinde *estetik* gibi bazı subjektif unsurlar da var ama o konuya girince çıkması zor olacağı için şimdilik bu primitif mühendis tanımını kullanabiliriz.

Telif hakkı, o halde, sanatçının zamanını koruyan, koruması gereken, sanatına daha çok zaman ayırma imkanı sunan bir hak olmalı.

Bu hakkı iki şekilde kullanıyor sanatçı. Ya bir konser gibi, bir tablonun aslı gibi, bir elyazması kitap gibi, *orijinal* halini sunuyor ve bundan bir ücret talep ediyor veya bir kitabın basımını, bir albüm CD'sini, bir şarkı kaydını, bir fotoğrafın reprodüksiyonunu, bir bilgisayar programının kopyasını satın bir gelir elde ediyor. Orijinalle ilgili önemli bir mesele yok, bir şeyin orijinali mevcutsa ona *yegane ticari ürün* muamelesi yapabilirsiniz; çivinin 4000 seneliği de çividir ama eşi bulunmadığı için değerlidir, onun gibi bu orijinalerin de değeri yeganeliğinde.

Arıza *çoğaltma* imkanı olan eserlerde çıkıyor. Telif hakkı kavramı da zaten matbaa gibi çoğaltma imkanlarının ortaya çıkışıyla alakalı. Aristo'nun veya İbn Sina'nın kitabını elle çoğaltanların kimseye *telif* ödemek gibi bir mecburiyetleri yoktu. Buradan bile *telif hakkı*'nın öyle kutsal bir mesele değil, sanata zaman ayırmayı daha fazla kişi için mümkün kılan bir düzenleme olduğunu söylemek mümkün. Konuyu hayat memmat meselesi gibi göstermenin amacı başka.

Zamanımızda bu *çoğaltma* imkanı herkesin elinde ve yayılmaya devam ediyor. Gidip bir konserde telefonumla *klip* çekebiliyorum, kitapları tarayıcıdan geçirip paylaşabiliyorum, müzik deseniz hakeza. Önceden matbaası olmayanın kitap *yazması* mümkün değildi, bugün yazdıklarınızı iki kapak arasında toplayıp, sunarsanız sizin de bir kitabınız oluyor. Bir yayıncı bulup, insanların yazdıklarınıza *para verebileceğine* ikna ederseniz, adınızın yanına *yazar* koyduğunuz bir kartvizitiniz olabilir belki ama bu maharet aslen ticari. *Sanat faaliyeti* artık çok daha fazla insanın katılabileceği kadar ucuzlamış, kolaylaşmış durumda.

Bunun sebebi tabii sanatın paylaşımı gibi üretiminin kolaylaşmış olması. Yazı üreten için Internet'in sağladığı imkanları, müzik ve video üreten için düzenleme imkanlarını, fotoğrafların her şekilden her şekle çevrilebilmesini, neredeyse sıfırdan yeni dünyaların *yaratılma* imkanlarını düşündüğümüzde, sanattan para kazananlar için de hayatın kolaylaştığını kabul edebiliriz.

Evet, *orijinal* eser üretmek hala zaman ve emek istiyor ancak bu üretimin mekanik kısımları kolaylaşıyor ve bu, genel olarak sanatın kolaylaşması da demek. Kolaylaşma kalitede bir ucuzluk getiriyor tabi, eskiden kimsenin üretmeye yorulmayacağı *fındık fıstık çıstak çıstak* şarkıların gezegeni sarması bunun bariz örneği. Yani sanattan para kazanılması, *daha iyi sanat* üretimine sebep olmadı, aksi halde elimizde basmakalıp romancılar yerine yeni Şekspirler olurdu ve *sanatçının işlediği de sanat mıdır* tarzlı tartışmalara sadece gülerdik.

Telif hakkının ıslah edilmesi gereken tarafı şu: Bu hak herhangi bir mülkiyet gibi, araç alır satar gibi el değiştirebiliyor ve mirasa konu olabiliyor. Bugün hala dedemden yaşlı Mickey Mouse'u, *sahibi* Disney şirketinden izin almadan kullanamıyorsunuz. Telif hakkı, yapay bir hak olduğu için, uzatması, kısaltması, genişletmesi, daraltması kolay; canınız isterse eserin üretiminden itibaren 200 sene *telif hakkı* olduğunu iddia eder, sanatçının torununun torununa telif hakkı ödetirsiniz. Burada bir sorun var.

İkinci mesele, sanatçıyı doğrudan gelir sahibi yapmadığı için, sanat eserinden para kazanmayı bir *kumarbazlık* mesleğine çevirmesi ancak kumarbazlar, eser sahipleri değil, eserlerin satışa uygun hale gelmesini sağlayanlar. Gerek yayınevlerinin, gerek sair sektörlerdeki ajansların, eserin *tüketiciye* ulaşmasında katkısı mevcut. Yine de bu katkı *mekanik* bir katkı ve *asıl para kazanan* taraf olmalarında bir anormallik var. Bu para kazanma, tabii, işin *riskli* olmasına da dayanıyor, çünkü 100 kitap basan bir yayınevi, bunların beşinden para kazanıp, diğer 95'inin masrafını telafi edebiliyor.

Bu sorunu *kısa yoldan* çözmenin usûlünü düşünüyorum. Günümüzde, yazar çizer takımı, hayatlarında ufak da olsa bir *gelir kalemi* olduğu için meseleyi bir mesele gibi ele almayı pek düşünmezler. Dünyadaki sosyal sınıflaşmalardan biri *yazanlar* ve *okuyanlar* arasında olduğu ve *muteber fikir üretme tekel*i yazanların elinde bulunduğundan, telif hakkı, her tür tetkik ve revizyondan vareste kabul edilir. İnsanın yaladığı mürekkebin miktarının menfaati söz konusu olduğunda pek de fayda etmediğine güzel bir mesel. Laf özgürlük, paylaşım ve demokrasiye geldiğinde fırtınalar üfören zevatın, kendi minik gelirlerinden

vazgeçmeye geldiğinde nasıl herhangi bir insan kadar menfaatperest olduğuna şahit oluruz. O sebeple hak sahiplerinin *kendi kendilerine* haklarından vazgeçmelerini beklemek makul değil.

Ancak bu hakkın *neofeodal* sistemi desteklemesine engel olmak mümkün. Amaç *sanatçıya zarar vermek* değil, bu hakkın istismar edildiği ve genelin aleyhine kullanıldığı noktaları ortadan kaldırmak ve şirketlerin telif hakkı bahanesiyle topluma savaş açmalarına engel olmak.

Akla gelen ilk değişiklik sürenin kısaltılması. Ülkeden ülkeye değişmekle beraber 70 senelik bir hak var ve bu sürenin sınırı anlamsız. 70 olan 100 de olabilir, 200 de olabilir, 500 de olabilir; ancak süre uzadıkça sınırın ne kadar keyfi belirlendiğinin farkına varırsınız. Hesap, *torunları da faydalansın* ile yapılmışsa, bunun da ölçüsü yok, zira sade *torunları* değil, sanatçı hakkı madden kime devrettiyse o faydalaniyor.

O sebeple bu hakkın mesela 10 yıllı veya sanatçının ömrüyle sınırlanması makul görülebilir. Sanat eğer ferdî bir faaliyetse, sağladığı maddi menfaatin de ferdî olması gerekir. Bu menfaat de 10 sene içinde sağlanıyorsa, yeni sanat eserlerine bir katkısı olur; yoksa mezarından bize beste yapmasını beklemediğimiz insana hala telif hakkı ödemenin genel olarak ne faydası var, bilemiyorum.

İkinci değişiklik, hakkın sadece manevi tarafının değil, maddi tarafının da devredilemez kabul edilmesi olabilir. Sanatçı, eserin kendisinin veya kopyalarının satışından belli oranda gelir elde eder ancak bir eserle ilgili haklarını başkasına devredemez. Şimdiki durumda sanatçılar şirketlerin *yüklenicisi* durumundayken, böyle bir durumda eserlerin çoğaltılmasıyla ilgili mekanik üretim yapan şirketler sanatçıların *yüklenicisi* durumuna gelirler. Sanatçı isterse telif hakkından feragat edebilir ancak başkasına devredemez veya miras bırakamaz.

Çok kişinin ürettiği eserler için eserin tüzel kişiliği olduğunu ve nasıl ki bir çocuğun velisi varsa, eseri telif edenlerin de eserin velisi olduğunu düşünebiliriz. Ancak veliler, her şekilde o eserde bir imzaya sahip insanlar olmalı.

Diğer bir prensip, eğer belli bir süredir ticarileşmemişse, telif hakkının kadük kalması olabilir. Baskı kalmamış kitapların, seneler sonra bile bulunamayışı, elektronik olarak bile kaçak göçek çoğaltılması ayıp. Neticede birileri zamanında ticari haklarını almayı başarmış olduğu için eseri ve muhtemelen göçüp gitmiş sahibini cezalandırmanın manası ne? Bugün herhangi bir alanda ortaya çıkan eserlerin ancak binde biri, belki daha azı 20 sene içinde ticari anlama sahip olacak ancak bu binde biri korumak uğruna, diğerlerine erişim de kısıtlamayı savunuyorlar.

Özetle şöyle diyelim: Bir sanat eserinde, bugün *telif hakkı* dediğimiz hakkın iki unsuru var: Birincisi yaratıcılıktan kaynaklanan ve sanatçının ona kattığı yeganelik haklarıdır. İkincisi ise eserin çoğaltılmasından kaynaklanan mekanik haklardır. Yeganelik hakları devredilemez ancak mekanik hakların kaynağı olabilir. Mekanik haklar ise, süresi ve ölçüsü sınırlı, (kağıt, elektronik vb.) belli bir ortama bağlı haklardır. Bir insanın belli bir süreyle mekanik haklara sahip

olması, aynı zamanda bazı vazifelere de sahip olmasını gerektirmeli. Eğer bir kitabın kağıt üzerinde çoğaltılmasının mekanik haklarına sahip biri, bu hakkını elektronik ortama taşııyorsa, o mekanik haktan feragat ettiği kabul edilmeli. Eğer bir ortamda esere ulaşmak mümkün değilse ve eser sahibi o hakkı birine devretmemişse, o hakkın bir süre sonra düştüğü kabul edilmeli. Bu *zımnî feragat* mekanizması, bir ortam *yeterince ticari* değilse, ondaki mekanik üretimin engellenmesinin önüne geçiyor. Bir filmin, diyelim Linux bilgisayarlar üzerinden kanuni yollardan seyredilmesi mümkün değilse, bunu mümkün kılmayı o filmdeki yeganelik hakkına sahip insanlara bırakıyor. Eğer yeganelik hakkına sahip insanlar bu hakkı kullanmıyorsa, bir süre sonra o haktan feragat ettiklerini ve o ortamda o filmin çoğaltılmasının serbest olduğunu düşünebiliriz.

Telif hakkının devredilemeyen ve devredilebilen olarak ikiye ayrılması üzerine kurulu bu sistemle, insanlara eserleri ulaştırmayı hedefleyen kuruluşların da amacı, erişimi kolaylaştırmak haline gelecektir. Kendilerini kanun ve teknik engellerle korumaya almak yerine, insanlara daha kolay erişim sunsalar zaten bugünkü telif hakkı dertlerimizin çoğu ortadan kalkar.